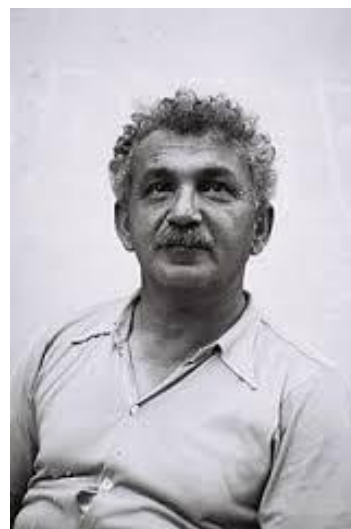

נספח: מנהיגים מראשית הציונות

ברל כצנלסון (1887-1944)

ביוגרפיה

ברל כצנלסון נולד בכ"ט בטבת תרמ"ז – 1887, בבוברוויסק שברוסיה הלבנה. אביו היה סוחר אמיד ומשכיל, יודע עברית וחובב ספר, שנמנה עם חובבי ציון, והעניק לבנו, ברל, חינוך יהודי מסורתי, לצד השכלה עברית וכללית: "אצלנו... מדרש רבה, פושקין ומנדלי היו מעורבים על שולחן אחד". כשהיה ברל בן 12 נפטר אביו, ושנתיים לאחר מכן פרצה שריפה גדולה בבוברוויסק, ובה נשרפה החנות של אמו ובית הוריה. מצבה הכלכלי של המשפחה התדרדר, והאם הקדישה את כל זמנה לפרנסת המשפחה והפקידה את ברל, הבכור ו"עילוי המשפחה", על חינוך הילדים. במקביל למד ברל לבחינות כדי לקבל הסמכה להוראה. תחילה עבד כמורה פרטי בבית משפחה כפרית, וכעבור זמן עבר ללמד בבית ספר לנערות יהודיות עניות, והיה למדריך נוער וספרן בספרייה היהודית שנוסדה בעיר.

בצעירותו נטש את אורח החיים הדתי "בלי התלבטויות ממושכות", אך נשאר קשור למסורת היהודית, "וקשריו עם העולם הגוי היו שטחיים ביותר". בגיל 22 (תרס"ט - 1909) עלה ברל לארץ ישראל ועסק בעבודה חקלאית, תחילה בעין גנים (ליד פתח תקווה), שם פגש את י"ח ברנר וא"ד גורדון, והם הפכו לידידיו. ברל עבד אצל איכרי המושבות ברחבי יהודה והגליל, ובמשך שלוש שנים (1914 - 1917) היה חבר בקבוצת כנרת ועבד בגידול ירקות. באותן שנים - שנות הרעב והמחסור של מלחמת העולם הראשונה - פעל להקמת ארגון "המשביר" - ארגון צרכנים שיתופי, שנעשה בימינו

לרשת "המשביר לצרכן", ונמנה עם מקימי קופת החולים. כל זאת, במטרה לספק ליישוב היהודי בארץ מזון ושירותי בריאות בתקופת המלחמה.

כבר מצעירותו גילה ברל כצנלסון עניין בתנועות חברתיות, ובגיל 14 החל בפעילות ציבורית בחוגי "פועלי ציון", שפעלו בתחום המושב ברוסיה. שנה לאחר מכן הגיע בכרטיס אורח לוועידה הגדולה של ציוני רוסיה, שהתקיימה במינסק (תרס"ב - 1902), והחל לגבש את תפיסתו הציונית בשאלת ארץ ישראל. הוא היה פעיל בכמה תנועות והעיד על עצמו כי הגיע בסופו של דבר אל הציונות הסוציאליסטית דרך "הניסוי והטעות". כשהיה כבן 20 חזר אל חלום נעוריו: "ברצוני לנסוע לארץ ישראל... אני נמשך אל אותם עקשנים... אשר השליכו הכול מאחרי גוֹם, כדי לנסות ולהתחיל בחיים אחרים, כדי להיפטר מן הגלות". כך עלה ברל לארץ בשנת תרס"ט - 1909, במסגרת העלייה השנייה.

כל שנותיו בארץ שאף ברל לאחד את מעמד העובדים בארץ ישראל ולהקים את "אחדות העבודה", אשר תשמש "קהילת עובדים בני חורין ושוויון זכויות" ותייצג את כלל הציונות הסוציאליסטית בארץ. החל בשנת תר"ף - 1920 היה פעיל בהסתדרות הציונית, השתתף בכל הקונגרסים הציוניים והיה חבר בוועד הפועל הציוני. ברל כצנלסון האמין במרכזיותה של תנועת הפועלים להגשמת הציונות: "אין דרך לציונות מאשר להיכבש על ידי תנועת הפועלים, ולהשליט בה את רוחה במשק ובתרבות". לתפיסתו, עיקר המהפכה הציונית באה לידי ביטוי בהתיישבות העובדת - בעבודת אדמה כייעוד, בחיים של שיתוף, שוויון והגנה עצמית, בהחייאת השפה העברית ובכינון ריבונות יהודית בארץ ישראל. הסופר ש"י עגנון טען כי ברל כצנלסון היה אחד מארבעת האישים שעיצבו את דמותו של היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופה שלפני הקמת המדינה.

ברל כצנלסון ויחסו ליהדות

ברל כצנלסון התפקד בצעירותו ונטש את אורח החיים הדתי - בדומה לרבים בתנועה הציונית. אך בניגוד למרבית חבריו בציונות הסוציאליסטית, ייחס ברל חשיבות לאומית למסורת ישראל, וביקש לשאוב ממנה השראה. ברל ראה בשבת ערך מרכזי בחיים היהודיים המתחדשים, ביטוי לתרבותו הלאומית של עם ישראל הספוגה בערכים חברתיים ומוסריים. ברל הדגיש את תרומתם של ציוני התורה לגיבוש חוקי עבודה מתקדמים. הוא ראה את תפקידו כמתווך בין התרבות היהודית ובין תנועת הפועלים, מתוך אמונה בחשיבותם של אוצרות הרוח של האומה, סמליה ההיסטוריים וערכיה התרבותיים לעיצוב היישוב המתחדש בארץ.

ברל כצנלסון התרחק מכל תיוג מפלגתי ופעל לאיחודם הארגוני והמקצועי של כל פועלי ארץ ישראל על מנת לקדם את ההגשמה הציונית וליצור "יישוב עובד העומד ברשות עצמו וברשות העם". ברל לא זכה לממש את שאיפתו להביא לאיחוד כל מפלגות הפועלים, אך הצליח לייסד את ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל (תר"ף - 1920), הפועלת גם בימינו בשם "הסתדרות העובדים הכללית החדשה". ברל היה איש חינוך ותרבות שדאג לחינוכו של דור ההמשך ופעל לקידום של יוזמות ומפעלים בתחומי הרוח והתרבות ולשילובם של בני עדות המזרח בהסתדרות. בשנת תרפ"ה - 1925 היה בין מייסדי העיתון "דבר" ונבחר לעורכו הראשי - התפקיד הציבורי היחיד שבו כיהן באופן רשמי.

ברל כצנלסון נפטר בירושלים ביום כ"ג באב תש"ד - 1944, בעיצומה של מלחמה העולם השנייה והשוואה, והוא בן 57. אבל כבוד ירד על היישוב היהודי בארץ, ודור שלם חש כי במותו של ברל התייתם ממנהיגו. לבקשתו נקבר בבית העלמין בקיבוץ כנרת, לצד אהבת נעוריו, שרה שמוקלר.

טקסט:

שמעתי כי אחת מהסתדרויות הנוער קבעה את יציאת חבריה למחנה קיץ באותו לילה שבו מבכה ישראל את חורבנו, את שעבודו ואת מרי גלותו. אין להעלות על הדעת כי משהו עשה זאת במתכוון. אין להעלות על הדעת כי מדריכי נוער חלוצי, המחנכים אותו ל"חיי הגשמה", כלומר, למאמצי שחרור מן הגלות ותיקון הנגעים והמומים שחלו בנו בעקב החורבן – אין להעלות על הדעת כי הם עשו זאת מתוך ידיעה מה הם עושים. אולם אי-ידיעה זו כשהיא לעצמה היא המעוררת מחשבות נוגות על רמתם התרבותית ועל ערך פעולתם החינוכית של כמה ממדריכי הנוער.

מה ערכה ומה פרייה של תנועת שחרור שאין עימה שורשיות ויש עימה שיכחה, אשר תחת לטפח ולהעמיק בקרב נושאייה את הרגשת המקור ואת ידיעת המקורות, היא מטשטשת את זיכרון נקודת המוצא ומקצצת בנימין, אשר דרכן יונקת התנועה את לשדה? כלום היינו עוד מסוגלים כיום הזה לתנועת-תקומה לולא היה עם ישראל שומר בליבו בקשיות עורף קדושה את זכר החורבן? לולא היה מייחד בזיכרוננו ובהרגשתו ובהליכות – חיוו את יום החורבן מכל הימים? זהו כוחו של הסמל החיוני המגובש והמפרה בקורות עם. אלמלא ידע ישראל להתאבל במשך דורות על חורבנו ביום הזיכרון, בכל חריפות ההרגשה של מי שמתו מוטל לפניו, של מי שאך זה עתה אבדו לו חירותו ומולדתו, לא היו קמים לנו לא הס ולא פינסקר, לא הרצל ולא נורדוי, לא סירקין ולא בורוכוב, לא א.ד. גורדון ולא י"ח ברנר. ויהודה הלוי לא היה יכול ליצור את "ציון הלא תשאל" וביאליק לא היה יכול לכתוב את "מגילת האש".

זאת הבין אדם כאהרון ליברמן, גיבורה הראשון של התנועה הסוציאליסטית היהודית בגולה, כשניגש לייסד בלונדון את אגודת הפועלים היהודית הראשונה, באטמוספירה שכולה קומוניסטיות וחוסר כל חלום של קיום לאומי עצמאי, זכר ולא שכח את יום האבל הלאומי. וב"פנקס" של אותה האגודה רשום פרוטוקול היסטורי מיום ב' אב (תרל"ו) 1876. ליברמן מציע: הואיל והאסיפה הבאה של האגודה חלה בתשעה באב יש לדחותה ליום אחר. אחד מחבריו טוען נגד הדחייה בשם ה"כלל אנושיות" ובשם שלילת המסורת, וליברמן מסביר לו כי "כל עוד לא באה המהפכה הסוציאליסטית, יש בחירות הפוליטית חשיבות רבה בשביל כל אומה ולשון. לט' באב יש בשבילנו, הסוציאליסטים העברים, אותו ערך שיש ליום זה בשביל בני גזענו. ביום זה אבדה לנו חירותנו ועמנו מתאבל עליה זה י"ח מאות שנה ויותר". כך הבין וכך הרגיש וכך רצה לחנך את תנועת הפועלים סוציאליסט יהודי גדול, בימים שעוד האמינו באמונה שלמה כי המהפכה הסוציאליסטית הקרובה לבוא עתידה לבטל במחי יד אחד את כל הניגודים הלאומיים, ואפילו את עצם קיומם של הלאומים המיוחדים, ובימים אשר שום חזון של תקומת ישראל, של שילומים לאבל של י"ח מאות שנה לא נראה עדין באופק.

ואנחנו? הדור אשר שתה את קובעת הגלות והשעבוד יותר מכמה וכמה דורות שקדמו לו, הדור אשר הוחזר בחוזק יד אל הרגשת החורבן והגירוש, הדור אשר כל טעם חיוו הוא בזה שישמש גשר מן

החורבן והגלות אל חיי עצמאות וחירות – האם הדור הזה יתחנך לייעודו על ידי שיכחת יום אבל עמו?
אמנם, משרדי הוועד הפועל של ההסתדרות סגורים ביום האבל ההיסטורי, אשר שום אומה
תרבותית אינה יודעת כמוהו לעומק ולכאב. אך ייתכן כי קיים מרחק תרבותי רב בין עולמם הרוחני של
ראשי ההסתדרות ובין עולמם הרוחני של כמה ממדריכי הנוער. ואלה רואים, כנראה, את מעשה
הוועד הפועל של ההסתדרות כעניין חיצוני, וליבם בל עימם. ומאידך גיסא, האם יכולה תנועת
הפועלים להסתפק רק בחינוך לדברי הלכה ואידאולוגיה בלבד, מבלי שתיצור לעצמה ולחניכיה
אטמוספירה רוויית רגש וסמליות?

הלא בימינו מרבים לדבר ובהסתדרויות נוער בפרט, על ערכם החינוכי של סמלים. מדוע אפוא לא
תדע שום הסתדרות נוער לעטוף ביום זה את דגליה אבל? להשרות ביום זה על מסיבותיה מן הצער
הגדול, המפרה והמחנך? האמנם תש כוחנו להיות ולהחיות את סמלינו, להעמיק בתוכם, למלא
אותם רוח הדור וצרכי הדור? האמנם אין אנו מסוגלים אלא להשתמש בסמלים שאולים בהקפה,
בסמלים שאולים בהקפה, בסמלים שאין עימם אלא העתקה וחקיו, והעיקר, הסכמה מן החוץ?
האומנם אין אנו מסוגלים אלא לחיים תלושים, לתרבות תלושה ולסמלים תלושים? על אותם מדריכי
הנוער אשר בעולמם הרוחני חסרה הידיעה וההרגשה של יום החורבן אפשר אולי ללמד זכות בנוסח
הידוע: סלח להם, כי אין הם יודעים מה שהם עושים. אבל על עצם העובדה, שבתוך תנועה כבירת
תכנים ועמוקת רגשות אפשר שהדרכת הנוער תהא נתונה בידי מי שאין להם חוש לאוצרות הרוח של
האומה, לסמלים היסטוריים, לערכים תרבותיים – אין כפרה.

מתוך: ברל כצנלסון, "חורבן ותלישות", דבר, 26.07.1934, עמוד 2.

אחד העם (אשר גינצברג, 1856-1927)

ביוגרפיה

אחד העם נולד בשם אשר גינצברג בשנת 1856, בעיירה סקווירה בפלך קייב, אוקראינה. אביו היה סוחר מצליח ומכובד בקהילה החסידית בעיר, והוא גדל בבית מבוסס ואמיד. הוריו שלחו אותו ללמוד בישיבה, שם קיבל חינוך דתי מסורתי, אך בשלב די מוקדם החל להתעניין בפילוסופיה יהודית – בעיקר בתורת הרמב"ם, ואף נחשף לספרות ההשכלה העברית. בגיל 16 השיאו אותו הוריו, כנהוג באותה התקופה אצל בני המעמד החברתי שלהם.

רק בהגיעו לגיל 20 החל אחד העם ללמוד, בכוחות עצמו, לימודי תרבות וספרות כללית חילונית. בשנים 1879–1886 עברה עליו תקופה קשה של אכזבות רבות, מפני שלא הצליח להתמיד בלימודיו במוסדות ללימודים גבוהים, וזאת בשל בעיות אישיות ומשפחתיות.

בשנת 1886 עבר להתגורר בעיר אודסה שבאוקראינה. שם הרחיב והעמיק את לימודיו החילוניים, ובכוחות עצמו למד היסטוריה, פסיכולוגיה וסוציולוגיה. בתקופה זאת הושפע מזרם פילוסופי שנקרא "פוזיטיביזם", הדוגל במה שניתן להוכחה עובדתית ודוחה כל אמונה או דעה שאין להן ביסוס כזה. אמונתו הדתית התערערה לגמרי בעקבות זאת.

בשנים 1896–1902 התפרנס אחד העם בדוחק מן הירחון העברי "השילוח". בירחון הזה השקיע את כל כישורו, מתוך שאיפה ליצור כתב-עת עברי ברמה של כתבי-העת האירופאיים לתרבות, לספרות ולמחשבה. ואכן, הירחון היה לבמה חשובה לדיונים על בעיות של היהדות בזמנו.

קרן קימת לישראל

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

בשנת 1889, בהיותו בן 33, פרסם אחד העם לראשונה מאמר בכתב-העת העברי "המליץ". המאמר נכתב לאחר שסייר בארץ, וביקר ביישובי העלייה הראשונה. במאמר מתח ביקורת קשה על תכניתה של תנועת "חבת ציון". כותרתו הייתה: "לא זה הדרך". במאמר טען אחד העם שיש פער גדול בין סגנון הדיבור המתלהב והיומרי של חובבי ציון, לבין ההישג המעשי הקטן והדל ביישוב הארץ. לדעתו, אין לשאוף לפעולה של עלייה המונית למען יישוב הארץ, כפי שחשבו מנהיגי התנועה כלילנבלום וחבריו, אלא יש לפעול להתחדשות תרבותית בעם ולשינוי ערכים בתהליך הדרגתי ועל ידי מיעוט איכותי. על המאמר ראשון זה חתם אשר גינצבורג בשם הספרותי "אחד העם", שפירושו, אדם ככל אדם אחר מן העם.

היו לאחד העם גם מתנגדים נוספים: גישתו החילונית כלפי התרבות היהודית עוררה את זעמם של החוגים האורתודוקסים, ולעומתם, הסופרים העבריים הצעירים ראו בו עורך שמרן וקפדן, שאין לו עניין בספרות כאמנות.

מנגד עורר המאמר את תומכיו בתנועת חבת ציון להקים את אגודת "בני משה". חבריה היו קבוצה קטנה ונבחרת של אנשים משכילים ומוכשרים ביותר, אשר מטרתם הייתה לחזק את היסוד המוסרי תרבותי של תנועת התחייה הלאומית היהודית. אחד העם נבחר לעמוד בראש האגודה. התנועה פעלה שמונה שנים בלבד והקימה בתי ספר שנועדו לפעול על פי ערכי התרבות הלאומית היהודית, בצד ערכי התרבות האירופית המודרנית.

בשנת 1897 השתתף אחד העם בקונגרס הציוני הראשון, ואחריו פרסם את המאמר: "מדינת היהודים וצרת היהודים", שבו הביע את עיקרי השקפתו בנושא הלאומי, ואת הצורך לבלום ולצנן את ההתלהבות המוגזמת והבלתי מבוקרת, לדעתו, שאחזה בציבור היהודי בעקבות הקונגרס הציוני הראשון. הוא הטיל ספק בכך שהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל תפתור את מצוקתם הפיזית (הסכנה לחיי היהודים בעיקר במזרח אירופה), ובעיקר – התרבותית-רוחנית, של העם היהודי. הוא פקפק בכך שהפתרון לבעיית היהודים הוא מדיני, כפי שטען הרצל.

בשנת 1907 עבר אחד העם להתגורר בלונדון, ושם הקים סניף של חברת התה ויסוצקי. בארץ ישראל ביקר כמה פעמים, ובשנת 1921 השתקע בתל אביב. הוא נפטר בשנת 1927 ונקבר בבית הקברות טרומפלדור בתל אביב. ספרייתו הפרטית נשמרת כיום בספריית בית אריאלה בתל אביב.

המיוחד במחשבתו הציונית של אחד העם הוא הפיתוח של זהות יהודית חילונית לאומית, ויצירת זרם חדש בציונות, שנקרא "לאומיות תרבותית" או "ציונות תרבותית-רוחנית". הוא עסק בשאלה: איזו מן המדינה תהיה המדינה שתוקם בארץ ישראל? כלומר, העסיקה אותו שאלת אופייה העתידי של המדינה. הוא רצה להשפיע על עיצוב דמותה עוד לפני שתוקם. כך אמר על המדינה שהציע הרצל: "היא תהיה אולי מדינת היהודים, אך לא תהיה מדינה יהודית".

אחד העם סבר שלא מצוקה חומרית או רדיפות אנטישמיות הולידו את התנועה הלאומית היהודית, אלא בעיה רוחנית-תרבותית. לטענתו, האמנציפציה וההשתלבות של היהודים בחברה הלא-יהודית גרמו להתרופפות של הייחוד התרבותי-לאומי של היהודים, שכן לא רק היהודים יצאו מן הגטו, אלא

גם התרבות היהודית. הוא טען שתהליך החילון ושוויון הזכויות שניתן ליהודים במערב אירופה, מאיים להרוס את התרבות הלאומית היהודית ובכך לבטל את הייחוד התרבותי-הלאומי. לבעיה זאת הוא קרא "צרת היהדות". לדעתו, את צרת היהודים ניתן לפתור על ידי הגירה לכל טריטוריה, אך את צרת היהדות אפשר לפתור רק בארץ ישראל על ידי תהליך איטי של יצירה תרבותית-רוחנית, שתופץ בקרב העם.

טקסט:

מה שנראה כבר עתה בארץ ישראל נותן רשות להגיד בלב סמוך ובטוח: כן, עתידה ארץ ישראל שתהיה "מרכז לאומי רוחני ליהדות, האהוב וחביב על כל העם ומאחד ומקשר את כל העם; מרכז של תורה וחכמה, של לשון וספר, של עבודת הגוף וטהרת הנפש, מיניאטורה אמיתית של עם ישראל כמו שהיה צריך להיות. עד שאיש עברי בגולה חושב לו לאושר לראות בעיניו פעם אחת את "מרכז היהדות", ובשובו לביתו הוא אומר לחברו: רצונך לראות טופס של איש ישראל בצביונו האמיתי, בין רב או חכם או סופר, בין איכר או אומן או סוחר? לך לארץ ישראל ותראהו".

עדיין לא הגיעה אמנם השעה, ולא בקרוב תגיע, שיוכל איש עברי, השב מן הארץ, לאמור לחברו, על דבר הטופס העברי "בצביונו האמיתי" - "לך לארץ ישראל ותראהו". אבל כבר יכול הוא לאמור, ועל הרוב גם אומר באמת: "לך לארץ ישראל ותראה ביצירתו". המושבות הקיימות, למרות היות עבודתן נעשית ברובה לא בידי ישראל, נראות לו, ליהודי הבא מן הגולה, כמרכזי יצירה קטנים, שבהם הולך ומתקדם טופס חדש של חיים לאומיים, שאין כמותם בגולה. בא הוא למושבה יהודית, ומיד הוא מרגיש, שמוקף הוא אוויר עברי לאומי. כל סדרי החיים, כל מוסדות הציבור, מן "ועד המושבה" עד בית הספר, טבועים בחותם עברי, ולא ניכרה בהם, כבארצות הגולה, השפעה זרה, הפורצת כזרם מתוך "הסביבה" הנוכרית ומטשטשת צורתו של החותם העברי.

אותם העסקנים עצמם, המבטיחים להביא את הגאולה על ידי "העבודה המעשית בארץ ישראל", משקיעים חלק גדול מכוחם בעבודת החינוך שם, והקהל הציוני בכללו מחבב עבודה זו ונמשך אחריה יותר ויותר.

"חינוך עברי בלשון עברית" אינו עוד "אידיאל" בארץ ישראל, אלא עצם החיים, חזיון טבעי, שמציאותו מוכרחת, וביטולו לא יצויר עוד. מי שרואה כל זה עכשיו, ויודע כמו כן, מה היה המצב לפניו, הוא מוכרח להודות, כי אמנם "מהפכה" נהייתה בארץ, והמורה העברי ניצח.

וכל אלה מרכזי היצירה הנמצאים כבר בארץ, הכפריים והעירוניים יחד, מצטרפים במחשבה מאליהם ונראים כמרכז לאומי אחד, שהשפעתו על בני הגולה גלויה וניכרת כבר גם עתה, בראשית הווייתו. ועל כן אין אדם צריך להאמין בנסים, בשביל שיראה בעיני רוחו את המרכז הזה הולך ומתרחב בכמות, הולך ומשתלם באיכות, והשפעתו על רוח העם הולכת ורבה, עד שישגי לבסוף את המטרה שהציב לו חוש הקיום הלאומי: לחדש אחדותנו הלאומית בכל העולם על ידי התחדשות תרבותנו הלאומית במרכז ההיסטורי. "מקלט בטוח" לעמנו לא יהיה המרכז הזה גם אז, אבל יהיה בית מרפא לרוחו.

(כל כתבי אחד העם, "סך הכל", השלח, כ"ו, חוב' ג', ניסן תרע"ב [1912], תכז-תכח).

הרב יצחק יעקב ריינס (1839-1915)

ביוגרפיה

הרב יצחק יעקב ריינס נולד ב-1839 בעיר קרלין שברוסיה הלבנה (בלרוס). כבר בצעירותו הצטיין בבקאות בהלכה ובאגדה, ובגיל 16 עבר ללמוד בישיבת וולוז'ין. בן 18 חזר לעיר הולדתו, נשא אישה, ועשר שנים לאחר מכן התמנה לרב. במשך 15 שנים כיהן כרב בשווינציאן שבליטא, ומגיל 45 ועד למותו היה רב העיר לידא שבפולין.

הרב ריינס ניחן בפתיחות אינטלקטואלית לעולם המדע והמחשבה של זמנו. הוא עמד על השפעותיה של ההשכלה היהודית וחיפש דרכים חדשות ומקוריות שיעצרו את מגמתם של צעירים יהודים לנטוש את אורח החיים הדתי ואת הישיבות. בצעד נועז החליט להקים "ישיבה מודרנית", שבה ילמדו השכלה כללית לצד לימודי קודש, וכך הקים בשווינציאן ישיבה חדשה ברוח חזונו. הישיבה עוררה התנגדות רבה בחוגים רבניים ונסגרה ארבע שנים לאחר הקמתה.

ריינס נמנה עם ראשוני הרבנים שהצטרפו לתנועת חובת ציון ובהמשך – לתנועה הציונית, והיה לתומך נלהב בציונות המדינית ובמנהיגותו של הרצל, שבו ראה "מנהיג לאומי ועובד מדיני שייצא ויבוא לפני עמנו". בשנת תרס"ב - 1902 הקים הרב ריינס את מפלגת "המזרחי" – "סיעה דתית ממוסדת ורשמית" בתוך ההסתדרות הציונית, ארגון לא דתי "ובעיני רבים גם אנטי דתי", וזאת מתוך דאגה לגורל העם והבנת צורכי השעה. הוועידה השנייה של תנועת "המזרחי" החליטה על הקמת ישיבה חדשה ברוח חזונו של הרב ריינס ובראשותו, וכך נוסדה בשנת תרס"ה - 1905 הישיבה בלידא, שמייזגה תורה ודעת, ובאמצעותה קיווה ריינס למשוך צעירים יהודים חרדים אל הרעיון הציוני.

החלטתו של הרב ריינס להקים את מפלגת "המזרחי" כסיעה בתוך ההסתדרות הציונית הייתה "המהפכה הגדולה ביותר של הציונות הדתית". החלטה זו הייתה צעד נועז, שכן פירושה היה השתלבות של מנהיג דתי בארגון לא דתי - ההסתדרות הציונית. צעד זה העמיד את הרב ריינס ואת תנועת "המזרחי" בין הפטיש לסדן, בין "מחנה חרדי עוין" ובין המחנה החילוני. החלטתו של הרב ריינס להצטרף לפעילות הציונית ולעודד אחרים לעשות כן הייתה שלובה בתפיסתו החינוכית והתורנית, שראתה את צורכי הדור הצעיר על רקע ההשכלה היהודית ומגמת החילון: "חיבת ציון היא המעצור האחד אשר יעצור את רגלי בניכם מלכת בדרכים זרות לרוח עמנו".

הביטוי המעשי הראשון לפעילותו הציונית היה הצטרפותו - יחד עם רבנים אחרים - לתנועת חיבת ציון, וכבר בשנת תרמ"ז - 1887 נפגש עם הרב מוהליבר והציע לו תכנית להתיישבות בארץ ישראל והקמת מוסדות חינוך. ההחלטה להשתלב בתנועה הציונית - ובכלל זה הקמת "המזרחי" - הייתה צעד מרחיק לכת, ויותר מכך - יוזמתו להקים את "המזרחי" כחלק מן התנועה הציונית הממוסדת. ריינס הדגיש כי לא בקלות דעת קיבל החלטה זו: במשך שנתיים חקר ובדק את התנועה הציונית "על כל פרטיה, הן מנקודת מבט הדתי הן מנקודת מבט השכלי", וגם עקב אחרי הרצל, "לדעת אם הוא איש כזה הראוי לעמוד בראש תנועה עממית כזאת וכמה שיש לסמוך עליו וכמה שהוא מוכשר לזה". ורק בקונגרס הציוני השלישי (תרנ"ט - 1899) החל להשתתף באופן פעיל בקונגרסים ובאספות של התנועה הציונית.

השקפתו הציונית של הרב ריינס שילבה מושגים מסורתיים בדבר הקשר לארץ ישראל יחד עם יסודות מודרניים של השקפה לאומית, ובכלל זה, הקשר ההיסטורי בין העם לארצו, הרגש הלאומי והלשון העברית. הרב ריינס קיווה גם כי התנועה הציונית תשיב את העם לא רק לארצו, אלא גם אל יהדותו. לתפיסתו, הציונות "נאבקה בגבורה" במגמת ההתבוללות וההתבטלות של הדור הצעיר והייתה לפיכך "מלאך שלוח ממרום".

למרות ההתנגדות הקשה לדעותיו בקרב רבנים ומנהיגי קהילות, לא חזר בו הרב ריינס מתמיכתו הנחרצת בציונות המדינית, ואף צידד בעמדתו של הרצל בתכנית אוגנדה כתכנית חשובה להצלת העם, מתוך אמונה כי "אם אין [עם] ישראל בעולם - אין [ארץ] ציון בעולם". במכתב לחברי "המזרחי" קבע ריינס: "קדושה היא הציונות", וביקש לפעול למענה כדי שבמשפט ההיסטורי לא ייאמר עליהם "באה השעה הגדולה - ומצאה אנשים קטנים: לעם היה הרצל - אבל להרצל לא היה עם!"

לאחר הקונגרס הציוני ה-10 (תרע"א - 1911) עזבו חלק מחברי "המזרחי" את ההסתדרות הציונית, אך הרב ריינס נלחם נגד מגמה זו ונותר מנהיג "המזרחי" עד לפטירתו.

הרב ריינס היה סופר פורה, שהעיד על עצמו כי החל לכתוב כבר מצעירותו: "מימי עלומי כרתי ברית עם עטי לכתוב, לבאר ולפרש". הוא כתב ספרים בנושאי הלכה ואגדה, ספרי דרשות וספרים עיוניים על בעיות הזמן והעם היהודי, כגון הספר "הגלות", העוסק בכללי ההיגיון שבתלמוד הבבלי, וכן ספר בשבח הציונות - "אור חדש על ציון" (תרס"ב - 1901). מרבית ספריו לא נדפסו ונותרו בכתב יד. הרב ריינס היה גם מייסדו של הירחון הראשון של תנועת "המזרחי" - "המזרח" - ירחון ציוני מזרחי לדת ולציון, למדע ולספרות (תרס"ג - 1903), בעריכת המחנך וההיסטוריון זאב יעבץ.

הרב ריינס נפטר בעיר לידא בגיל 76.

טקסט:

יש שני מיני התחברות בין אנשים זה לזה, התחברות תכליתית והתחברות אמצעותית, הראשונה היא, כשאחד מתחבר לחברו לדבוק בו וללכת בדרכיו, והשנייה היא, בעת שאנשים מתחברים זה לזה באיזה עניין של משא ומתן למען הוציא איזה עסק לפועלו בכוח ידי כל המשתתפים בזה, ואם כן התכלית העיקרית בזאת ההתחברות היא הוצאת העסק לאור, וההתחברות בעצמה היא רק כאמצעי לזה.

כל המקומות שנראה מהם אזהרה לבלי התחבר עם החופשים בדת כיוונו רק על ההתחברות התכליתית, אבל על האמצעותית לא באה כל אזהרה מעולם, ולא ראינו ולא שמענו מעולם שיהיה איזה חשש איסור להשתתף עם החופשים בדת באיזה דבר מסחור... ומעשים בכל יום שיבואו שלומי אמוני ישראל וגם החרדים היותר קיצוניים במשא ובמתן עם היותר חופשיים בדעותיהם, כי אין להתחבר עמהם כי אם בהתחברות תכליתית, אבל במקום שההתחברות היא רק כאמצעותית והתכלית היא המסחור או כל דבר אשר יאמר עליו כי הוא זה להם עניין לענות בו אין כל נדנדוד איסור בזה; ואם גם בהשתתפות בעניין חומרי אין כל איסור, על אחת כמה וכמה בהשתתפות באיזה מפעל טוב רוחני ומוסרי אין מקום לאיסור ומעשים בכל יום בערים הגדולות, ששם על פי רוב יד החופשים בדעות על העליונה ובכל המוסדות הציבוריים לוקחים הם חלק בראש, ובכל זאת לא ימנעו עצמם גם האדוקים הקיצוניים מלהשתתף עמהם ואיש לא יפצה פה נגדם, כי מה לו ולזה שחופשים בדעות הם האנשים האלה שעומדים בראש כל מעשי הצדקה האלה? הלא העיקר והתכלית הוא המפעל הטוב שכולם יחד עוסקים בו ולא ההשתתפות בעצמה שהיא רק כאמצעי לזה – וכל זה הוא גם במפעל, שכשהוא לעצמו הוא רק מוסרי ואין לקוות ממנו, כי יעשה במוסריותו על החופשים בדת, להרים על ידי זה את מצבם הדתי, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר במקום שהמפעל המוסרי אשר השתתפו בו החופשים, יכול לפעול פעולה עזה על אלה האחרונים ולקרבתם לאמונתם ודתם, כי אז לא לבד שההשתתפות מותרת בלי כל פקפוק, כי אם עוד יש בה חוב כפול ומכופל, אם מצד עצם המפעל, אשר לא יוכל לצאת לאור בלי השתתפות החופשים, ואם מצד הפעולה המוסרית שיש לקוות ממנה על החופשים בדת.

(ספר אור חדש על ציון, שער ז', פרק א', 222 - 223).

הזמן החל לדפוק על הפתח למען הכניס גם שם איזו לימודים כוללים הדרושים לאדם באשר הוא אדם. אם אבותינו לא מיהרו כל כך לפתוח את הפתח, לא לבד שאין להאשימם, אדרבה הם ראויים עוד לתהילה, כי הלא אין לחדד כי הלימודים הכוללים דוחקים מעט את לימוד התורה. כי בשעה הזאת שמבליים על לימודים כוללים מבטלים אז מלימוד התורה... ואולם, אחרי שהזמן איננו פוסק מלרדוף, דופק ודופק, ראיתי כי על ידי זה שיש אנשים שהתעקשו בעקשנות יתירה, לבלי תת להדפיקות ולבלי לפתוח את הפתח, באו כמה ודפקו בחוזקה ועל ידי כך נשברה הדלת, וגם חלק מכותלי הבניין נתרועעו. לזאת אמרתי אפתח בעצמי את הפתח.

(ספר שני המאורות, ב', מאמר זיכרון בספר, שער ב', 21 - 22).

זאב (ולדימיר) ז'בוטינסקי (1880-1940)

ביוגרפיה

זאב ז'בוטינסקי נולד בשנת תר"ם - 1880 באודסה שברוסיה להוריו חוה ויונה, משפחה אמידה, משכילה ושומרת מצוות. בילדותו למד בבית ספר רוסי ולא במסגרת החינוך היהודי המסורתי, אך למד עברית ויהדות בביתו, וכבר בנערותו עסק בתרגום מעברית לרוסית, ולאחר מכן, גם מאנגלית לרוסית. בזכות כתיבתו הכישרונית התקבל לעבודה כעיתונאי באודסה ונשלח ככתב מטעמה לעיר בָּרְן שבשווייץ (תרנ"ח - 1898). לאחר מכן, עוד באותה שנה, היה לכתב העיתון ברומא. ברומא נרשם ללימודי משפטים, נחשף לרעיונות סוציאליסטיים, אך נטש אותם לאחר זמן. בשנת תרס"ג - 1903, בעקבות הפוגרום בקייסלב, הצטרף ז'בוטינסקי להסתדרות הציונית ושימש ציר בקונגרס הציוני שהתקיים באותה שנה. מאותה שנה ועד לפרישתו מן ההסתדרות הציונית היה ז'בוטינסקי פעיל בתנועה הציונית. במקביל פעל לקידום של היהודים ומיעוטים אחרים ברוסיה, ואף ניסה להיבחר לדומה (הבית התחתון של הפרלמנט הרוסי), ללא הצלחה.

בשנת תרס"ז - 1907 התחתן באודסה עם יוהנה (לבית גלפרין), ושם נולד בנם היחיד, ערי. באותן שנים פעל באודסה לתחיית השפה העברית וייסד את הוצאת הספרים "תורגמן", בשאיפה להוציא לאור מבחר תרגומים לעברית מספרות העולם. ז'בוטינסקי הקים רשת של בתי ספר עבריים "תרבות", ובקונגרס הציוני ה-11 (תרע"ג - 1913) הציע להכריז על העברית כשפת לימוד יחידה בבתי הספר הלאומיים, ואף ניסה לקדם את הקמתה של אוניברסיטה עברית בירושלים.

במהלך מלחמת העולם הראשונה (1914-1918) יזם יחד עם יוסף טרומפלדור ופנחס רוטנברג את הקמת הגדודים העבריים שלחמו לצד הבריטים לשחרור ארץ ישראל מן השלטון התורכי. ז'בוטינסקי עצמו השתתף בקרבות ואף קיבל אות הצטיינות על לחימתו.

בסיום המלחמה (תרע"ח - 1918) הצטרף אל ד"ר חיים ויצמן בפעילותו לעידוד עלייה יהודית לארץ ישראל, שעברה לשלטון הבריטים, ולאחר מכן הצטרף להנהלה הציונית. ואולם ז'בוטינסקי התאכזב ממדיניותה של ההנהגה הציונית כלפי השלטון הבריטי, שהייתה בעיניו פשרנית ופייסנית. בשנת תרפ"ג - 1923 הקים בריגה את תנועת הנוער בית"ר, במטרה לחנך נוער יהודי ברוח לאומית וצבאית, ושנתיים לאחר מכן התפטר מן ההנהלה הציונית והקים את האגף הרביזיוניסטי בתנועה הציונית. בשנת תרצ"ה - 1935 פרש סופית מן ההסתדרות הציונית והקים את ההסתדרות הציונית החדשה.

ז'בוטינסקי הדגיש את חשיבות המאבק המדיני לעצמאות לאומית בארץ ישראל. ניתוח מהלכי ההיסטוריה הוביל אותו למסקנה שהייחוד הלאומי של העם היהודי יוכל להתפתח אך ורק בארץ ישראל. השקפתו החברתית של ז'בוטינסקי הייתה מעוגנת בתנ"ך: הוא האמין כי הערכים הליברליים המודרניים, ובהם צדק חברתי וקיום בכבוד - נמצאים בניסוח עקרוני בתורה ובמוסר היהדות. הגותו החברתית הייתה קפיטליסטית וליברלית: היא שללה את זכות השביתה, אך תמכה בבוררות חובה; האמינה בזכות לקניין פרטי, בשוק חופשי ובחיזוק מעמד הביניים. כאמור, הגותו החברתית שאבה את השראתה מעקרונות הצדק והמוסר המקראיים, אך הגותו המדינית הושפעה מרעיונות חוץ-יהודיים. לפי תפיסתו של ז'בוטינסקי, העם צריך להביא את גאולתו במו ידיו, מבלי לבחול בשימוש בכוח ובנשק, ולפעול בנחישות להשגת הריבונות הנכספת.

בשנת תרפ"ח - 1928 עלה ז'בוטינסקי לארץ יחד עם אשתו יונה ובנו ערי. הם גרו בירושלים, שם ניהל את חברת הביטוח "הודה" וערך את העיתון "דואר היום". ז'בוטינסקי הספיק לחיות בארץ פחות משנתיים: בשנת תר"ץ - 1929 יצא למסע הרצאות בדרום-אפריקה ולא הורשה לחזור ארצה בשל יחסו העוין אל שלטונות המנדט הבריטי. הוא עבר לגור בפריז ולאחר מכן בארצות הברית, שם נפטר בתאריך כ"ט בתמוז ת"ש - 1940. בצוואתו ביקש שיעלו את עצמותיו ואת עצמות אשתו לארץ לאחר שתקום בה מדינה יהודית, ובקשתו התמלאה רק בשנת תשכ"ד - 1964: ארונותיהם הובאו לקבורה בהר הרצל שבירושלים בטקס ממלכתי.

טקסט:

במובן המדיני טעינו טעות גדולה כששמנו את כל רכושנו הפוליטי על קלף אחד. "לעולם ישליש..." , שנו חכמינו. עתה הורגלו אף ידידינו שבאנגליה לחשוב את התנועה הציונית למין שובל – לא רציתי להגיד "זנב" – של הפוליטיקה האנגלית, למין טלאי התפור על אדרת המלכות של האימפריה; יש אומרים שהטלאי הוא יפה-צבעים ויש טוענים כי תועבה הוא. אך הכול מסכימים כי התפר הוא תפר בחוט ברזל, אשר לחתוך אותו תוכל, אולי, אם תרצה, אנגליה, אבל היהודים לא יוכלו ולא יעזו. בעיני דעת הקהל האנגלית נהיינו כיתומים, ללא אבא, ללא אמא וללא דוד עשיר מעבר לאוקיינוס. אם תגרשם הנדיבה מארמונותיה, הרי הם גלמודים על פני תבל ואין להם על מי להישען. עלמה בלי

מדוניה, וגם מכוערת נוסף על זה, שנתקבלה מרחמים לתוך ההרמון הענקי, ואם ייתן לה מחר הפאדישאח המרחם גט כריתות - לאן תלך ומי יישאנה? כזאת היינו גם בעיני ידידינו הנאמנים אשר באנגליה. והתוצאה הטבעית היא, שגם ידידים פסקו מלהביא בחשבון את דעתנו. המצב הזה הוא אבסורדי, משפיל את כבודנו ומזיק לענייננו; אך העיקר - אין לו בסיס נכון. העלמה אינה חסרת מדוניה, וגם אינה מכוערת, וגם אינה גלמודה בעולם, וגם עוד לא עבר הזמן לתקן את המעוות. (עולמו של ז'בוטינסקי - מבחר דבריו ועיקרי תורתו, "צרפתית", הארץ, 19.7.1925, 52-53).

בית הדין הכבוד של ההסתדרות הציונית, אשר דן על זכויות העלייה של בית"ר, הוציא פסק דין, בו הוא תולה את החזרת זכויות העלייה של בית"ר במשרדי העלייה של ההסתדרות הציונית בוויטור מפורש של בית"ר על דרכי עלייה שאינן מובילות דרך מוסדותיה של הסוכנות הציונית.

בית"ר רואה בפסק הדין אישור נוסף ומסוים לעובדה המעציבה, שהמנגנון המשפטי בהסתדרות הציונית בהרכבו הנוכחי אינו ראוי לאמון ואינו מוכשר להוציא דין בלתי מפלגתי. בית"ר חוזרת ומכריזה, כי המונופולין של הסוכנות היהודית בחלוקת רישיונות העלייה - מונופולין אשר ההנהלה הציונית משתמשת בו בגלוי לפרעון חשבונות מפלגתיים - מביא נזק לענייני הציונות ולהתפתחות המשק העברי בארץ.

מפני כך, ומפני שתוקפה זה של ההנהלה הציונית אינו נובע מתוך אמונם והסכמם החופשי של כל חלקי התנועה הציונית, אלא מתוך הכוח הניתן לה על ידי הממשלה הנוכרית בארץ ישראל - יש לחשוב את כל מוסדות ההנהלה הציונית המטפלים בחלוקת רישיונות העלייה, לרבות מוסדות העלייה, כמוסדות הקונסוליה והמשטרה של הממשלה הבריטית.

בית"רים אשר יגישו בקשות למשרדי העלייה של ההסתדרות הציונית מבלי לקבל על כך את אישור הנציבות, או למרות סירובה של הנציבות לאשר זאת, יוצאו משורות בית"ר.

(איגרות, איגרת אל נציבי בית"ר, 22.6.1934; ט', 155-156).

ד"ר חיים ויצמן (1874-1952)

ביוגרפיה

חיים ויצמן נולד בעיירה ברוסיה, קיבל חינוך יהודי מסורתי ואחר כך נשלח לבית ספר הריאלי בפינסק, שם הצטיין בלימודיו והתבלט בכישוריו בתחום המדע, בעיקר בכימיה. כבר אז גילה ויצמן תחושה לאומית: הוא חרד לגורל היהודים, קרא להם שלא לעמוד מנגד והאמין שרק אנגליה תוכל לסייע להם לשוב לארץ אבותיהם, כפי שעולה ממכתב שכתב בגיל 11. את לימודיו האקדמיים בכימיה החל בגרמניה, ואת עבודת הדוקטורט עשה באוניברסיטת פרייבורג בשווייץ, שם גם פגש את אשתו לעתיד, ורה לבית קצמן, סטודנטית לרפואה. באותה תקופה כבר היה מתומכיו הנלהבים של הרצל והשתתף כציר בקונגרס הציוני השני. ד"ר חיים ויצמן היה בן 30 כשהתמנה למרצה באוניברסיטת מנצ'סטר, ושנתיים לאחר מכן התחתן עם ורה, שותפתו לפעילות הציונית, ולזוג נולדו שני בנים, בנימין ומיכאל.

ויצמן המדען המציא שיטה חדשה להפקת אצטון לייצור חומרי נפץ, ובכך סייע רבות ללחימה של הבריטים במלחמת העולם הראשונה. על תגלית זו זכה להוקרה וליוקרה מדעית ואישית, שפתחה לפניו את דלתותיהם של מנהיגי בריטניה, ובהם שר החוץ, הלורד בלפור. הצהרת בלפור הייתה הישג אישי של ויצמן – והישג ראשון לתנועה הציונית. לימים נבחר ויצמן לנשיא ההסתדרות הציונית ושימש בתפקיד זה כ-30 שנה, שבמהלכן פעל להקמת האוניברסיטה העברית בירושלים ואף חנך אותה, עמד בראש הסוכנות היהודית, קידם את הקמתם של מפעלי תעשייה עתירי ידע בארץ, וייסד ברחובות את מכון זיו למדע (תרצ"ד - 1934) – לימים מכון ויצמן למדע.

קרן קימת לישראל

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

בשנת תש"ז - 1947 עמד ויצמן בראש המשלחת היהודית באו"ם לקראת ההצבעה הגורלית על תכנית החלוקה, אף על פי שהיה אז בן 74 וחולה. בחודש אייר תש"ה - 1945 הוזמן ד"ר חיים ויצמן לכהן כנשיא מועצת העם, ובט"ו בשבט תש"ט - 1949 נבחר לנשיא הראשון של מדינת ישראל.

בשנותיו כנשיא המדינה המשיך ויצמן להקדיש מזמנו לעבודה מדעית על אף בריאותו הרופפת. תפקידו כנשיא המדינה היה ייצוגי בלבד, למורת רוחו, אך הוא המשיך להיות מעורב בחיי המדינה.

ד"ר חיים ויצמן נפטר בחודש חשוון תשי"ג - 1952 במהלך כהונתו השנייה כנשיא, ולבקשתו נקבר בחצר ביתו שבמכון ויצמן למדע ברחובות, והוא בן 78.

השקפותיו של ויצמן על היהדות והציונות עוצבו בצעירותו, בין השאר, בהשפעת אחד העם, "ועיקריהן לא נשתנו שינוי של ממש עד סוף ימיו". לתפיסתו של ויצמן, היהדות אינה רק דת, אלא אומה, "תרכובת יחידה במינה של תרבות משותפת וזיכרונות היסטוריים משותפים" המשלבים יסודות דתיים וחילוניים ושפה משותפת - עברית. הוא לא האמין באפשרות של השתלבות היהודים כאזרחים שווים זכויות בארצותיהם וראה בה אשליה מסוכנת. ויצמן טען כי היהודים יוכלו "לחיות ולחשוב" כיהודים רק כעם חופשי בארצם, ומשום כך הבין שיש צורך ב"צעד דרמטי" שיניע יהודים (וגם לא-יהודים) לפעול למימוש מטרה זו.

בתפיסתו הציונית שילב ויצמן ציונות מדינית עם זו המעשית, שילוב שזכה לכינוי "ציונות סינתטית". בקונגרס הציוני השמיני (תרס"ז - 1907) הצהיר כי גם "אילו נתנו לנו הממשלות צ'רטר היום, לא יהיה זה אלא בבחינת פיסת נייר. לא כן אם נעבוד בארץ ישראל; אותה שעה ייכתב וייחתם [הצ'רטר] בדמנו ללא התרה".

ד"ר חיים ויצמן שאף ליצור בארץ "תרבות גבוהה מיוסדת על המוסר היהודי", אשר תהיה "מרכז של תרבות אנושית", ובנאומו בישיבת הפתיחה של הכנסת הראשונה אמר: "בשורת עידוד ותקווה טובה יוצאת בשעה זו מן הבית הזה, מעיר הקודש הזאת, לכל הנרדפים והמדוכאים בעולם כולו הנאבקים על חירות ושוויון. זכרו כי עיני כל העם היהודי אליכם נשואות, וכי הכיסופים והתפילות של דורות מלוות את צעדיכם. מי ייתן והיינו כולנו ראויים לגודל השעה ולכובד האחריות".

טקסט:

השאלה הניצבת בפני העצרת היא מי ישלוט בקהילה היהודית הזאת ואיך ישלטו בה. מי יקבע את התפתחותה ואת צמיחתה?

האם השליטה עליה תופקד בידי נאמן? בידי הערבים? בידיה היא? שלוש החלופות הללו מקיפות את כל הווריאציות של הפתרונות לשאלת ארץ ישראל והניתוח הפשוט ביותר שלהם חייב להוליך את הוועדה הזאת, באורח בלתי-נמנע, אל המסקנות המוצגות בדו"ח הרוב.

כל הצדדים הנוגעים בדבר, לרבות המעצמה המנדטורית עצמה, דוחים כליל את המשכיותו של משטר האפוטרופוסות. ההמלצה הראשונה של הדו"ח - סיום המנדט - נתקבלה בהסכמה כללית.

ואכן, המשך קיומו של המנדט הזה, או של כל מנדט אחר, היא חזות שכמעט ולא תעלה על הדעת לאחר הצהרתו של נציג הממלכה המאוחדת על כוונת ממשלתו לתכנן פינוי של ארץ ישראל במועד מוקדם ככל האפשר.

הכורח העיקרי במדינה יהודית, נובע מהעובדות ומהמצוקות של החיים עצמם. לפנינו קהילה בת 700,000 נפש, עם שפתה, עם דתה, עם המסורות התרבותיות והתנועות שלה, עם השקפתה החברתית הייחודית, עם הפרויקטים התעשייתיים והחקלאיים שלה, עם רוחה המדעית, עם האמנות והמוסיקה שלה, עם האוניברסיטאות ובתי הספר שלה. לפנינו, בדומה לכך, קהילה עם רוח דמוקרטית גדולה ומבנה דמוקרטי לפני ולפנים, ניצבת מול קבוצה אחרת המצויה בשלב שונה של התפתחות, ונהנית מעדיפות מספרית. מוסדותיה של המולדת היהודית ייחודיים במובן מסוים לה עצמה ולעם היהודי שהיא מהווה לו גלעין. הסולידריות החזקה ביותר של הקהילה הזאת היא עם שארי בשרה באירופה, עם השאריות המצולקות של קהילות עתיקות, עם השרידים המשתהים בתוך הזיכרונות של העבר ובתוך בתי הקברות של ההווה.

אם נניח בצד את המשך קיומו של המנדט או נאמנות בכל צורה שהיא, ניוותר עם שתי חלופות לממשלתו העתידה של הבית הלאומי היהודי. או שבית לאומי זה יהיה עצמאי, ויהווה יחידה לאומית חופשית, או שייגזר עליו להפוך למיעוט ולהישאר תחת שלטון ערבי, כפוף בסופו של חשבון לרצונו של הרוב הערבי.

הכפפה של היהודים לשלטון ערבי, כמיעוט, היא פתרון שכל הוועדות והטריבונלים שנוהגים בלי משוא-פנים דחו אותו ויהיו חייבים לדחותו. מבחינה מוסרית, אין שום אפשרות להציב את הקהילה היחידה בעולם המבטאת את הזהות הלאומית של העם היהודי תחת שליטתו של הוועד הערבי העליון.

אם אנו מסלקים את המנדט ודוחים בתוקף מעמד של מיעוט במדינה ערבית, לא נותרו לנו אלא החלוקה והקמת מדינה יהודית כנוסחה האפשרית האחת והיחידה לממשלתה העתידה של ארץ ישראל. זהו הפתרון היחיד המבטיח הסדר קבע – הגדרה ברורה של הגבולות שבתוכם יהיו היהודים והערבים בני חורין לפתח את רצונותיהם הלאומיים. מעל לכל, הפתרון הזה מציע שוויון, שהוא תנאי מוקדם לשיתוף פעולה ערבי-יהודי.

(חיים וייצמן - הנשיא הראשון: מבחר איגרות ונאומים, מעדות בפני הוועדה המיוחדת של עצרת האו"ם לדין בהמלצות וועדת אונסקו"פ, 18.10.1947, 486-487).

מניה שוחט (1878-1961)

ביוגרפיה

מניה שוחט נולדה באחוזת לווסוסנה, בסמוך לעיר גרודנו שברוסיה הלבנה (אז בתחום המושב היהודי ברוסיה), למשפחת וילבושביץ האמידה. הוריה היו אנשים משכילים, בנים להורים שומרי תורה ומצוות. סבה, ויל-בואה, היה קצין צרפתי בצבא נפוליאון אשר פלש לרוסיה בשנת 1812. לאחר פציעתו הקשה נשאר בעיר גרודנו, ושם טיפלה בו במסירות הינדה צביה, בת הרב. השניים התאהבו, והקצין הצעיר, שלאחר גירורו נקרא בנימין וילבושביץ, נשא את הינדה. בנם הצעיר של בני הזוג, וולף, היה אביה של מניה.

מניה, ככל בני משפחתה, נטתה מילדותה לדיכאון, ואף ניסתה להתאבד פעמיים. בשל בריאותה הלקויה, לא למדה בבית ספר, אלא עבדה בבית חרושת של אחיה במינסק, שם הכירה את הווי החיים של תנועת הפועלים היהודית, וכן את המהפכן גריגורי גרשוני, אשר בו התאהבה ובעקבותיו הצטרפה ל"בונד" – מפלגת הפועלים היהודים של ליטא, פולין ורוסיה. עקב פעילות זו נעצרה בשנת 1899 בפשיטת המשטרה על בית הדפוס.

בהיותה בכלא פגשה את סרגיי זובאטוב, שעמד בראש המשטרה החשאית הצארית במוסקבה. זובאטוב שכנע את שוחט להקים בשנת 1901 מפלגת פועלים יהודים עצמאית, נאמנה למשטר הצאר. עד מהרה זכתה המפלגה לפופולריות רבה, בשל תמיכת הממשלה בה, תמיכה שהותנתה בכך שהתנועה תעסוק בנושאים כלכליים בלבד, ולא בפוליטיקה. במפלגתה של מניה היו עשרות אלפי חברים, והיא החלה ליזום שביתות פועלים באודסה ובמינסק. בעקבות ההפגנות הסוערות ועליית כוחה של המפלגה, התרעמו השלטונות על המפלגה העצמאית, והיא אולצה להתפרק בשנת 1903.

קרן קימת לישראל

התנועה
ליישוב
חברתי

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

לאחר פטירת אמה, הזמין את שוחט אחיה נחום וילבושביץ לארץ ישראל, לסעוד אותו בחוליו והיא נענתה ובאה ב-2 בינואר 1904. כשהבינה כי ההזמנה הייתה למעשה תחבולה להביאה ארצה, כעסה ורצתה לעזוב. אחר כך, נעתרה להצעת אחיה לחבור אליו למסע חקר מקורות מים ברחבי הארץ במהלכו התאהבה בארץ והחליטה להישאר. בעקבות הסיור יזמה שוחט מפעל להתיישבות יהודית באזור החורן בקרקעות בבעלות הברון רוטשילד, אשר למענה המשיכה לפעול שנים רבות, במקביל לפעילותה בארגון "השומר". באותה התקופה התיידדה מאוד עם אולגה חנקין.

ב-1907 ערכה מניה שוחט סיור באירופה, בארצות הברית ובקנדה, שם למדה על צורות התיישבות קומוניסטיות. באותה שנה פגשה את ישראל שוחט, איש העלייה השנייה, ונישאה לו ב-1908. יחד הקימו בני הזוג התארגנות שיתופית של פועלים יהודים, בשם "הקולקטיב", בחוות סג'רה (אילניה)^[2], את הארגון החשאי "בר גיורא" (1907), ואת ארגון "השומר" (1909).

לאחר שפרצה מלחמת העולם הראשונה, גורשו בני הזוג שוחט מן הארץ על ידי השלטונות העות'מאניים, כמו רבים מחבריהם מנהיגי היישוב היהודי ועסקניו, ראשי מוסדות ואגודות ומנהיגי מפלגות הפועלים. הם נשלחו לגלות בעיר בורסה בטורקיה וישבו שם עד סוף המלחמה.

מניה וישראל שוחט חזרו לארץ ישראל עם סיום מלחמת העולם הראשונה, בשלהי 1918. ארגון "השומר", שנפגע קשות בתקופת המלחמה, מנה אז כ-50 חברים. בעקבות ביקורת על התנהלותו של "השומר" בתקופת המלחמה, הן בהנהגת היישוב והן בהנהגת מפלגת פועלי ציון בארץ ישראל, וכן בגלל מאבק על הנהגת תנועת העבודה הארצישראלית, אולצו, למעשה, על ידי מנהיגי מפלגת "אחדות העבודה" שאליה השתייכו, לפרק את ארגון "השומר".

בוועידת "אחדות העבודה" בסיוון תר"ף (יוני 1920), הוכרז על הקמת ארגון "ההגנה". פירוק "השומר" והקמת "ההגנה" התרחשו חודשים אחדים לאחר מסכת אירועי הדמים בגליל העליון ובירושלים בחורף ובאביב תר"פ 1920, שבהם נרצחו ונפצעו עשרות יהודים. על כן, מניה וישראל שוחט מצאו לנכון, יחד עם אנשי ארגון "החלוץ", שהחלו להגיע לארץ, ליזום את הקמתו של גדוד העבודה. גוף עבודה חלוצי, הגדול ביותר בזמנו, שהיה, בין השאר, מעטפת להמשך פעילותם הצבאית של אנשי "השומר" במסגרת הקיבוץ החשאי, במקביל לפעילותם בארגון ההגנה, ועל כן עורר הגדוד את חששם של רבים בתנועת העבודה, ועוד יותר מחוצה לה.

בשנת 1921, הקימה מניה שוחט את "ועד הנגב", יחד עם ישראל שוחט, רחל ינאית ויצחק בן צבי. הוועד "נועד לעורר את מוסדות היישוב והתנועה הציונית להכיר בחשיבות האיחזות בנגב". הוועד פעל, קודם כל, לארגן סיורים ומחקרים באזור הנגב, במגמה להניח מסד למפעל רכישת קרקעות לצורך התיישבות יהודית בנגב – מבאר שבע עד מפרץ אילת.^[4] במאורעות תרפ"א ב-1921 ביפו, הייתה מניה שוחט פעילה בהשגת מודיעין ובקישור בין כוחות ההגנה המעטים.

בשנות העשרים הבריחה שוחט מיוזמתה מעפילים רבים בדרך היבשה באזור גבול הצפון, ובכך ציינה את התחלתה של ההעפלה מארצות המזרח.

בשנות העשרים והשלשים יצאה פעמים אחדות לארצות הברית לשם גיוס הון עבור מפעלים ציוניים בארץ ישראל, ובכלל זה גיוס הון יסוד להקמת בנק הפועלים.

לאחר מאורעות תרפ"ט, בקיץ 1929, החליטה שוחט יחד עם חברים ותיקים מארגון "השומר", כי יש לפעול להידברות עם ערביי ארץ ישראל, בין השאר, במטרה למנוע או לצמצם הישנותם של פרעות

קרן קימת לישראל

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

נוספות, וכמו כן, כפי שנהגה לפעול לעתים, על מנת להשיג מודיעין ומודיעים, שיהיו לעזר בשעת הצורך. רעיונות סוציאליסטיים התוו את דרכה, כמו גם סוגיות ההתיישבות והביטחון, כאשר בשנת 1930 נמנתה עם מייסדי "הליגה לשיתוף פעולה יהודי-ערבי", שייסדה קבוצה קטנה בשם: "פועלי ציון – חוגים מרקסיסטיים".

לאחר הקמת המדינה, בשנת 1948, הצטרפה שוחט, כפי שעשו רבים מחבריה בקיבוץ המאוחד, למפלגת מפ"ם, אך נדחקה עם ישראל בעלה לשולי הפעילות וההשפעה הפוליטית.

מניה שוחט נפטרה בא' באדר תשכ"א (1961) בתל אביב ונקברה בחלקת השומרים בבית הקברות בכפר גלעדי. בן זוגה ישראל שוחט נפטר באותה שנה.

קרן קימת לישראל

התנועה
ליישוב
חברתית

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

הנרייטה סאלד (1860-1945)

ביוגרפיה

הנרייטה סאלד נולדה בח' בטבת תרכ"א בעיר בולטימור שבמרילנד, ארצות הברית, הבת הבכורה משמונה בנות הרב בנימין סאלד ואשתו סופי לבית שאר. סאלד הייתה האישה הראשונה שלמדה בבית המדרש לרבנים קונסרבטיביים בניו יורק, אך לא הוסמכה לרבנות. בשנים 1877-1893 עבדה כמורה בבית ספר עממי בבולטימור. לאחר פרעות תרמ"א בדרום האימפריה הרוסית ("סופות בנגב") נרתמה לפעולות סעד וסיוע למהגרים היהודים שהגיעו מרוסיה לארצות הברית. לצד פעילותה הציבורית עסקה בכתיבת שירה ופרוזה, בתרגום ובעריכה והייתה לעורכת הראשית של ההוצאה לאור היהודית הראשונה בארצות הברית, Jewish Publication Society of America. בשנת 1897 הצטרפה לתנועה הציונית.

ב-1909 הגיעה סאלד לראשונה לארץ ישראל, לאחר שעזבה את ניו יורק, בניסיון להתגבר על כך שחברה הקרוב ומושא אהבתה, חוקר התלמוד לוי גינצבורג, נישא לאשה אחרת. ^[דרוש מקור] סאלד הגיעה לביקור יחד עם אמה והשתיים הזדעזעו מהתנאים הקשים במקום, מהעוני ומהזוהמה. ביקור זה הביא את סאלד להקים ב-1912 את הסתדרות הנשים הציונית בארצות הברית, "הדסה", ארגון שנועד לסייע ליישוב היהודי ולמפעל הציוני בארץ ישראל. סאלד שימשה כנשיאת הארגון.

ב-1920 עלתה לארץ ישראל כדי לרכז את מחלקת החינוך והבריאות בהנהלה הציונית. היא הקימה את בית הספר הראשון לאחיות בארץ, ומרפאות ציבוריות של הדסה הוקמו בכל רחבי הארץ ויצרו את התשתית למערכת הרפואית בישראל. בנוסף, הייתה סאלד יושבת-הראש של הסתדרות הנשים העבריות.

ב-1931 נבחרה סאלד לאספת הנבחרים השלישית מטעם רשימת "התאחדות נשים לשווי זכויות והסתדרות נשים עבריות", וכן שימשה כראש השירות לעבודה סוציאלית בהנהלת הוועד הלאומי. בין החלטותיה הארגוניות של הנרייטה סאלד, הייתה ההחלטה על הקמת "לשכת סעד" סוציאלית-חברתית (כיום נקראת: המחלקה לשירותים חברתיים) בכל רשות מקומית, כשהרשות תהיה אחראית

דרוש מקור: הערות עם [u1]

קרן קימת לישראל

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

להפעלתה, ואילו הוועד הלאומי יספק סיוע כספי, וכן פיקוח מקצועי והכשרה מקצועית של העובדים הסוציאליים בתחומה. עד לפטירתה הוקמו 50 לשכות סעד סוציאליות שונות ברחבי היישוב. בפעולתה והחלטותיה אלה התוותה סאלד את עקרונ מדינת הרווחה במדינת ישראל בהמשך.

בשנת 1932, לאחר שהסוכנות היהודית אישרה את רעיון עליית הנוער שהגתה רחה פריאר, התמנתה סאלד לעמוד בראש מפעל זה ושימשה בתפקיד עד יום מותה, דבר שהקנה לה את הכינוי "אם עליית הנוער". מתוקף תפקידה זה הייתה אחראית לקליטת ילדים ונוער שהגיעו לישראל לאחר עליית הנאצים לשלטון בגרמניה, ביניהם ילדי טהראן, והכוונתם למסגרות.

בתחילת שנת תש"ה חלתה סאלד ונפטרה בירושלים בא' באדר אותה שנה (היא נפטרה לאחר השקיעה, כך שלעתים יום פטירתה מצוין בטעות בל' בשבט). היא נטמנה בבית הקברות בהר הזיתים. ארכיונה האישי של הנרייטה סאלד נמסר לארכיון הציוני המרכזי בירושלים.

הרב כלפון משה הכהן (1874-1950)

ביוגרפיה

הרב כלפון משה הכהן נולד בשנת ה'תרל"ד (1874) לרב שלום הכהן ותרנאכי, באי ג'רבה, בדרומה של תוניסיה. בילדותו ידעה משפחתו שנות עושר ושובע והייתה ידועה בגמילות חסדים ובתמיכתה בחכמי ועניי ג'רבה. בבחרותו הידרדר מצבה הכלכלי של משפחתו, והוא נאלץ לצאת לעזרזר בפרנסת הבית, בין השאר, על ידי הגהה והעתקת ספרים. הוא למד אצל אביו ואצל הרב יוסף ברבי, לימים רבה הראשי של ג'רבה. כאשר נקרא אביו להנהיג את קהילת זרזיס נתבקש הכהן לשמש כשוחט לבני הקהילה. בהיותו בן 17 למד שחיטה ושימש כשוחט ובודק. עקב תנאי העבודה הקשים, תחת כיפת השמים בימי הקיץ החמים, חלה בקדחת וראייתו נפגעה. למרות זאת, בתחילה לא רצה להפסיק את עבודתו לטובת פרנסת ביתו, ורק לאחר הפצרות רבות חזר לג'רבה להמשיך בלימודיו. ב-1895, בגיל 21, נשא את מסייעה, בת דודו מצד אמו, הרב אהרן הכהן, ולהם נולדו שלושה בנים וארבע בנות.

הוא היה אחד מרבניה החשובים של הקהילה באי ג'רבה. לפעילותו נודעה השפעה עמוקה על כל בני קהילתו. הרב כלפון תיקן תקנות, פסק הלכות, הביע עמדות והשיב לכל פונה בענייני הלכה ובענייני השעה.

את תשובותיו לשואלים בתחומי ההלכה אסף בספר 'שואל ונשאל'. הוא חיבר למעלה מ-30 חיבורים. חלק מהם נדפסו, אך נותרו ספרים רבים בכתבי יד. בין היתר, כינס בספרו "ברית הכהונה" את ההלכות ואת המנהגים הייחודיים לקהילה בג'רבה.

משנת 1935 עד פטירתו ב-1950 שימש הרב כלפון כאב בית דין בקהילת ג'רבה, וזכה להערצה רבה של אנשי קהילתו ושל כל יהודי תוניסיה.

כאמור, הרב משה כלפון הכהן היה תומך נלהב בציונות. השיבה אל ארץ האבות הייתה בעיניו תחילת מימוש חזון אחרית הימים וביאת ימי המשיח והגאולה. אירועים פוליטיים ומדיניים שהתרחשו בעולם לפניו ובתקופתו נתפרשו אצלו לאור התכנית האלוהית הגדולה: להשיב את ישראל לארצו ולהביא את הגאולה. בין האירועים האלה היו מתן זכויות ליהודים בצרפת, מלחמת העולם הראשונה ותוצאותיה – הקמת "חבר הלאומים", הצהרת בלפור, נפילת משטרו של הצאר ברוסיה, קיבוץ יהודים מגלויות שונות והישגים טכנולוגיים חדשים.

הרב כלפון עקב אחרי ההתרחשויות בעולם ובארץ ישראל וכתב מכתבים למנהיגים ציוניים ואף לנציב הבריטי העליון הראשון בארץ ישראל, סר הרברט סמואל. בחיבורו "גאולת משה" הציע הצעה משלו למבנה הארגוני של המדינה שתקום. אהבתו לארץ ישראל ולמפעל הציוני עודדה את היהודים בתוניסיה ובכל רחבי צפון אפריקה לתמוך בעלייה ולעלות לארץ.

בשנת 1919 היה הרב כלפון ממקימי תנועת "עטרת ציון", שדגלה בעלייה לארץ ישראל ותמכה במוסדות היישוב בתרומה ובהוראת השפה העברית. הרב גם רכש דונם אדמה בבית הכרם בירושלים.

איך שרד עם ישראל בגולה? אחת התשובות של הרב לשאלה זאת היא הקשר המיוחד של העם לארץ ישראל. לדעתו, עם ישראל נאמן למולדתו, בניגוד לעמים אחרים, שכל מקום שישבו בו, היה למולדתם. העם שימר זיכרון משותף של חיים בארץ ישראל. לאחר החורבן חווה העם טראומה, והיא נצרכה בזיכרון הקולקטיבי. כך כל דור ראה את עצמו כאילו חי בימי החורבן, זכר אותו ונשבע לשוב לארץ ישראל.

טקסט:

האל ברוך הוא, גילה לנו, בית ישראל, בתורתו הקדושה, כי אחרי בוא הקללות הנזכרים בפרשת "כי תבוא" ואחרי אריכות הגלות המר והנמהר הזה, ואחרי הפיזור אשר נתפזרנו לארבע כנפות הארץ בין הגוים, מקצה השמים ועד קצהו, סוף סוף ישיב ה' את שבותנו ויגאלנו גאולת עולם על ידי משיח צדקנו אשר יבוא במהרה בימינו אמן. וכן כל הנביאים וכל בעלי רוח הקודש נתנבאו על זה, והודיעונו זה. ועתיד מלך המשיח לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש, ומקבץ נידחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם: מקריבין קורבנות, ועושין שמיטין ויובלות, ככל מצוותיהן האמורות בתורה.

ומבואר בתורה כי שני השבות הם. הראשונה כי ה' ישיב את שבותנו וירחמנו; והשנייה, כי ה' יקבץ פזורינו ונדחינו מכל העמים אשר הפיצנו ה' שם, ויביאנו אל הארץ אשר ירשו אבותינו, והיטיב והרבה אותנו יותר מאבותינו. ובימינו אלה זכינו להשבה הראשונה, כי ה' ברחמיו נתן בלב אדירי הממלכות הנאורים לבלתי היות עוד אותו העול והחמס, השעבוד והעבדות, לכל בית ישראל אשר בגולה, וכן להשיב לנו את הארץ ארצנו ונחלת אבותינו, ציון קריית מועדנו, להיות בית לאומי לישראל, וכל הדרים שם מאחינו זכו זכות אזרחית בארץ. ואחרי זה עוד ישיב ה' את ידו שנית לקבץ שה פזורה ישראל בבוא לציון גואל.

קרן קימת לישראל

החטיבה לחינוך ולקהילה, המחלקה הפדגוגית

(ספר דרכי משה: מוסרים ורעיונות לפי סדר הפרשיות בחמשה חומשים, מתוך דרוש לפרשת "נצבים", תרצ"ה (1935), רלה-רלז).